

FORUM

PRIS: 74 SEK (INKL. MOMS), EJA 9,00, NOK 79, DKK 74, ISK 66, GBP 6,50, USD 12, JPY 140, NUMMER 3.04, HÖST, SKANDINAVIENS LEFANDE, TACTIDSKRIFT OM INREDDNING, ARKITEKTUR OCH LEBDUSK

Libeskind

Arkitekten som vill omfatta världen har ritat nytt i Köpenhamn. Stör intervju.

Han som helar

Det är han som ska läka såret. När Daniel Libeskind vann »århundradets arkitekttävling« om Ground Zero blev denne avantgardist plötsligt folkfär. Hans nya verk är ett litet judiskt museum i Köpenhamn. Forum träffade honom där.

TEXT: MARK ISITT. BILD: JAN BITTER OCH MARKUS BREDT. PORTRÄTT: JOHAN FOWELIN.

NÄR VÄCKARKLOCKAN ringer halv sex tvingar han sig omedelbart upp på rullbandet. Libeskind börjar varje dag med att promenera en knapp mil i pyjamas. Det tar honom en timma att få igång den 58-åriga kroppen, att få adrenalinnet att pumpa så fort att han klarar ännu ett typiskt dygn i sitt mycket otypiska liv. I motsats till andra 50- och 60-åringar som du ser svettas på TV-Shop lindrar han inte motionsplågan genom att titta på teve under tiden. Nej, Daniel Libeskind, världens just nu mest efterfrågade arkitekt, memorerar poesi och prosa. Helst Emily Dickinson – »Success is counted sweetest/By those who ne'er succeed- och liknande visdomar – men också Odysseus, Hamlet och Bibeln.

»De fyra plöjer han åtminstone en gång per år«, berättar Nina, hans fru tillika företagspartner.

Men just den här morgonen för tre år sedan var lite annorlunda. Daniel Libeskind var trött.

Döds-trött. Tre dagar i sträck hade han festat, praktiskt taget utan avbrott. Lördag: dottern Rachels bat mitzva i den byzantinska synagogan på Oranienburger Strasse mitt i Berlins judiska distrikt. Släkten flög in från New York och Toronto, bland dem Rachels storebröder Lev och Noam, och det var tårtor (kosher) och vin och klezmer-musik och absolut ingen ville åka hem och lägga sig. Söndag: hans tur att ta »examen«, det Judiska museet på Lindenstrasse invigdes, hans första arkitektuppdrag någonsin, hans Judiska museum. Bland de 800 gästerna fanns rikskansler Gerhard Schröder, president Johannes Rau och Henry Kissinger och alla ville de veta hur det kändes. »Well, projektet har överlevt sex regeringar, fem namnbyten, fyra museichefer, tre försterlevarantörer, två sidor av muren och en återförening«, svarade han kvickt. »And I have zero regrets!«

Samma triumfatoriska ton präglade gårdagen. Han och Nina hade hyrt en kanalbåt och bjudit de allra närmaste – personalen, familjen och andra som stött dem under museiprojektet – på en fyratimmars tur längs Berlins kanaler. Gamla anställda kom. Nya beställare flög in. Och plötsligt var det svårt att hålla tårarna tillbaka. Han kände en sådan översvallande tacksamhet. På de där två

åren hade hela hans liv förändrats, han hade gått från teoretiserande arkitekt med idéer så komplexa att inte ens kollegerna i universitetsvärlden hängde med till praktiserande arkitekt med sällsynt förmåga att engagera.

Nina Libeskind: »Om någon hade sagt mig för 20 år sedan att 5000 'vanliga' människor skulle vilja lyssna på Daniel...« Hon skakar på huvudet.

Så när Daniel Libeskind äntligen kom in till kontoret den där tisdagen i september var klockan nästan ett och den stökiga industrikalen badade i sol. Nina, som hade kört hemvändande familjemedlemmar i skylttrafik till Tegel-flygplatsen, satt nu och samtalande med sina två assistenter.

Morgonligg personal kunde meddela att portarna till Judiska museet för första gången hade öppnats för allmänheten och att folk köade för att

»Om någon sagt att 'vanliga' människor skulle vilja lyssna på Daniel...« Hon skakar på huvudet

komma in. Det gjorde Libeskind varm i hela kroppen. Projektet var i hamn.

Men just som han skulle börja sin dagliga inspektionsrunda av kontoret kom en ung spansk arkitekt inspringande. Libeskind minns det tydligt: »Han hade varit på banken och där hade de CNN snabbt in på Internet. Vid det laget hade det andra planet redan träffat.«

Måna dagar villar ett askblätt sken över Köpenhamns hamnfront. Men korsar du den hårdtrafikerade Christians Brygge och passerar genom en av de medeltida stadsportarna...vilket ljus! I Bibliotekshavens mitt glittrar en vattenspegel som kastar solkatter omkring sig likt en discokula, över ändarna i gräset och de snöbråta buxbomshäckarna och över Det Kongelige Bibliotek, Folketorget och de två skeva magasinbyggnaderna som inramar parken. Trots att det var här den stridslyste Christian IV:s arsenalhamn låg på 1600-talet är platsen idag himmelskt fridfull. Eller som poeten

Libeskind uttrycker det framåt eftermiddagen:

»Den är ljus som en stråkkvartett.«

Nåja, inte alltid. I parkens östra del stöder sig ett 40-tal högljudda journalister och fotografer mot varandra. De har samlat utänför det båtbus där kung Christian bevarade sina kanoner och de tumlar runt på den nyanlagda avsats som leder in i de renoverade lokalerna. »Det är nog så här det känns att vara jude«, gissar någon, »du har aldrig fast mark under fötterna.«

Inne i båtuset, under fyra välbevarade 1600-talsvalv, ligger Danmarks judiska museum, designat av Daniel Libeskind. Libeskind själv är på väg till pressvisningen men har fastnat på Kastrup. Han flög in från New York tidigt i mörse tillsammans med hustrun men British Airways har slarvats bort hans baggage. Ta det roligt, lugnar musei-

chefen Janne Laursen, Libeskind reser 250 dagar om året och kan knepet – necessären i handbagaget, talet i innerfickan och allt det där – plus att han aldrig behöver byta om till något mer representativt eftersom han alltid klär sig strikt och i svart. »Han kommer«, försäkrar hon och drar röken från sin Virginia Slim djupt ner i lungorna.

Hur Libeskind överhuvudtaget har tid att rita ett litet 300-kvadratmuseum i Danmark, är svårt att begripa. Sedan det Judiska museet i Berlin invigdes är han en av de mest beundrade avantgardisterna bland arkitekter. Och sedan februari förra året »drar hela världen i honom«, enligt Thierry Debaille, hans personlige assistent, och syftar på hans vinst över superstjärnor som Norman Foster, Richard Meier och Peter Eisenmann då han kantoniserades till ansvarig arkitekt för nya World Trade Center i New York. Sedan dess har Libeskind bytt den risiga bakgården i Berlin mot ett egendesignat kontor på Rector Street med utsikt över Empire State Building och, inte minst, Ground Zero. Han ritar projekt i tre världsdelar. Han har 60 anställda.

Judiska museet i Köpenhamn ligger i Det Kongelige Bibliotek. Entrén med avsåts i terrazzo. **Föregående uppslag:** Daniel Libeskind. **Nästa uppslag:** museets ljudtejer avspeglar sig i ett porträtt av en framstående dansk judisk familj (vänster); 1600-talsinteriören har klätts in i väggar i björkfäner.

Han fakturerar dryga 2000 kronor i timmen. Han omsätter 45 miljoner kronor. Han till och med stoppas på stan ibland och får skriva autografer.

»Vi hade en väldigt tur som fick Libeskind«, erkänner Laursen. »I början på 90-talet undervisade han på Arkitektthögskolan i Köpenhamn, han gjorde projekt om Kirkegaard, experimenterade med Köpenhamns stadsplan och snickrade ihop en massa märkliga modeller. Ingen förstod någonting! Men Judiska föreningen ville ha honom och det var framsynt för vid den tidpunkten hade han aldrig byggt någonting, bara ritat.«

Idag är Libeskinds karakteristiska estetik så publicerad att den är på väg att bli folklig. Akademiernas torra resonemang har fått konkurrens: WTC-förslaget har liknats vid Stålmännens snövita kvartsgrotta, den nya flygeln för The Royal Ontario Museum vid isbitar, hans föreslagna tillbyggnad till Victoria & Albert Museum vid kändissocker och Judiska museet i Berlin vid ett åskväder. Judiska museet i Köpenhamn är som en gigantisk origamiskulptur.

Libeskinds lösning för Köpenhamnmuseet skulle kunna beskrivas som en dekonstruktivistisk båt i en 1600-talsflaska. Bortsett från snubbelavsaets i terrazzo har han inte rört interiören, fasaden ser ut precis som professor Hans J. Holm föreställde sig den när han ritade den 1879 och därmed inlemmade båt i bibliotekskomplexet. Men inuti är allt mytt. Av båtens massiva tegelmurar märks inte mycket. Libeskind har slagit in dem i skära väggar av björkfäner som ser ut att kollapsa när som helst. Nu svingar sig krumbuktande passager inuti de tidigare så statiska rummen, ett maner som känns igen från bland annat Berlinmuseet.

»Men detta är mer extremt«, säger norske Susanne Milne, Libeskinds handläggande arkitekt. Hon nickar menande mot omgivningens snedställda väggar och böljande plankgolv. »Vi har velat skapa en känsla av båt, av att det gungar, att man är på väg till en plats man inte känner.«

Utgångspunkten var oktober 1943 då 18 000 danska judar flydde över sundet till Sverige (bland dessa Arne Jacobsen och Poul Henningsen). Det

är en »plotline« med Hollywoodska-kvaliteter och Libeskind visar tydligt att han är expressiv nog att spegla dramat. Arkitekten känns. Entrén är så trång att du håller andan när du passerar igenom. Och väl inne kastas alla förtöjningar och du vacklar fram med pulsen pumpande i tinningarna. Detta utan hjälp från specialeffekter. Utan att en enda vägg rört sig. Utan att ett enda ord har sagts.

Det där sista verkar bekymra Libeskind. Han tycks undra: utan en mer komplex teoretisk överbyggnad, uppfattas då detta som simpelt effektsöken? För att vara på den säkra sidan brukar han därför peppra sina projektbeskrivningar med gran-

Arkitekten känns. Entrén är så trång att du håller andan när du passerar igenom

diosa formuleringar och referenser, som för att visa hur seriös han är, egentligen, innerst inne. Häng med i den här härvan av metaforer om du kan: Köpenhamnmuseet heter *Mitzvah* – *Mitzvah* är hebreiska och betyder »god gärning« – god gärning stavas på hebreiska med fyra bokstäver – dessa fyra bokstäver sammanfogade utgör planen (fast inte ens museichef Laursen kan se dem) – dessa fyra bokstäver har tilldelats varsin betydelse – dessa fyra betydelse har fått varsin avdelning i museet...

Som Frank Gehry uttryckte det i *The New Yorker* nyligen: »His political savvy is ahead of his best work, and that can be dangerous.«

Redan i början av 60-talet talades det beundrande om Daniel Libeskind i USA. Han spelade dragspel och piano som en furie. Att han var kortväxt visste alla men få skulle ha känt igen honom på stan för när han satt på en pall på scenen i exempelvis Carnegie Hall var det inte mycket mer än hans blyga blå ögon och spretiga svarta hår som syntes ovanför bälgen. Om detta brödde sig Libeskind knappast eftersom det bara underströk hans image som *wunderkind*.

Redan som sjåring började han studera musik, 1953, i Lodz i Polen. Helst ville han spela piano. »Men min mor och far trodde att ett piano skulle vara för ögonfallande och väcka antisemitiska reaktioner«, berättar han över telefon någon vecka innan vi träffas i Köpenhamn. »Stället lovade de mig ett 'piano i en låda'. De smugglade in det i lägenheten. Jag blev en virtuos.«

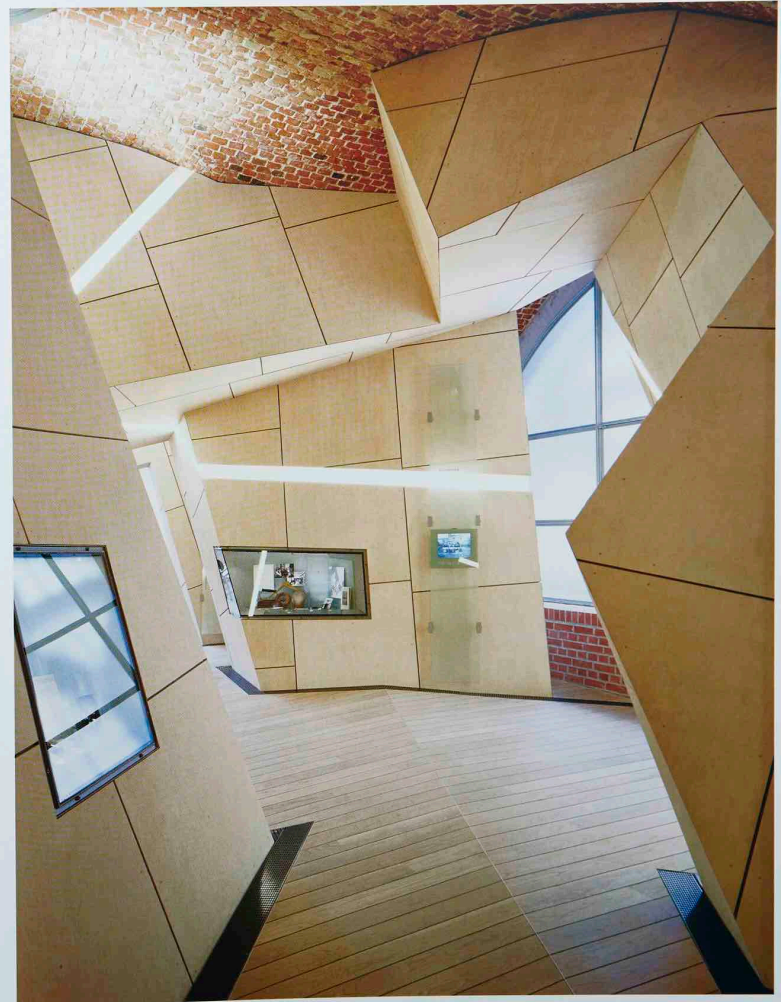
Dragspelet tog han med sig när familjen flyttade till Israel 1957. Det var första året som judar tilläts emigrera från Polen och föräldrarna som året innan Daniel föddes stutt i sovjetiskt fångläger var bland de första att ge sig av. »Men min mamma hatade Israel«, säger han. »Hon foraktade

kravet på att anpassa sig efter kollektivt.«

Ett kollektivhus i New York blev paradoxalt nog räddningen, efter bara två år i Israel flyttade Daniel, hans syster Annette och föräldrarna in i en etta i Bronx. Vid det laget hade Libeskind vunnit *The American-Israel Cultural Foundation Award* och Isaac Stern som var en av domarna hade tagit honom åt sidan och uppmanat honom att lära sig spela piano. Glenn Goulds passionerade spelsätt blev måttstock.

»Men musik på den nivån handlar väldigt mycket om att lära sig tekniken och mycket lite om mer abstrakta intellektuella resonemang. Så jag tröttnade, jag tyckte inte att det var tillräckligt intressant.« Han hejdar sig: »Jag träffade föresten Isaac här om dagen och han berättade att av dem som fått det där priset [Itzhak Perlman och Daniel Barenboim bland andra] är jag den ende som hoppat av musiken.«

Plötsligt befann sig underbarn off-off-off-Broadway utan en aning om vad han skulle applicera sin polska arbetsmoral på. Kanske filosofi? Religion? Matematik? Libeskind provade alltihop – *Jeopardy, here I come!* – men det var först när han började intressera sig för arkitekturhistoria som

Museet har 18 vitrinskåp av olika storlekar och form.
Föregående uppslag: Judiska museet under konstruktion (vänster); båthuset under renovering.
Nästa uppslag: museets karakteristiska ljuslinjer känns igen från det Judiska museet i Berlin.

det lossnade. »Om jag vetat att arkitekter var folk i vita skjortor som ritade dörrvred till hus som ingen var beredd att ta ansvar för hade jag valt en annan bana», sade han. »Men i min värld var arkitekter äventyrare. Intellectuella äventyrare. Christopher Wren var mitt ideal, han var vetenskapsman, författare, astronom, matematiker – whatever. Plus arkitekt!»

Från det att Libeskind påbörjade studierna vid Bronx High School of Science till det att han realiserade sin första byggnad gick det 34 år. Det ska sägas, en vecka av denna tid ritade han faktiskt hus på Richard Meiers kontor – »Det var när jag studerade men jag sa upp mig eftersom allt jag fick göra var att kopiera Meiers formspråk». Men i övrigt undervisade och forskade han på olika universitet. Exakt vart hans studier bestod är lite svårt att fastställa. I den akademiska världen pågick vid den här tidpunkten nämligen en Gudarnas kamp, på den ena sidan modernisterna, på den andra de postmoderna, det var Less is more mot Less is a bore och Libeskind fångades

»Om jag vetat att de flesta arkitekter är folk som ritat dörrvred hade jag valt en annan bana«

mitt i korselden. Genomtygglig som han är ville han inte väjja sida. Samtidigt ville han inget hellre än bli en del av detta intellektuella brödraskap. Libeskind lurade alla genom att storma in som en teoretisk tornado och profilerade sig som den där typen av otalig intellektuell europé som transnärmen älskar. Genom att se till att hans teorier var så gott som obegripliga kunde ingen angripa honom och ingen kunde placera honom i ett fack.

Nina Libeskind: »Jag är inte arkitekt så i Daniels och min yrkesmässiga relation spelar jag »allmänheten». Jag säger, »Jag ser bära en massa streck, du får förklara för mig». Vi ägnar mycket tid åt att resonera igenom hur projekt ska presenteras och när vi möter beställare sköter jag mycket av snacket.»

Daniel Libeskind: »Jag har insett att folk vill att vi arkitekter ska komma ut ur våra elffenbenstorn. De vill att vi ska fråga dem till råds. När folk kritiserar mig för att kompromissa brukar jag säga: »Vi lever i en demokrati, vi måste anpassa oss därefter och sluta beundra Haussmans Paris och diktorernas Rom!» Om vi tillämpar de möjligheter som demokratin erbjuder kommer en ny form av arkitektur att uppstå.»

Är WTC-projektet ett exempel på sådan demokratisk arkitektur?

Ja, för kom ihåg att New York-borna förkastade de föreslagna som först presenterades, ritade av väldigt kvalificerade arkitekter och stadsplanerare. Vanligtvis brukar folk säga, »Ni har givit oss för mycket, vi vill inte ha det!», men den här gången sa man, »Ni har inte givit oss vad vi förväntade oss, ni har underskattat vårt behov av något verkligt radikalt på platsen!»

Libeskind promenerar in på pressvisningen i Köpenhamn, lite ångsligt, som en cowboy, bero-

Två dagar i Danmark är precis vad han behöver just nu, säger han. Idag presskonferens, imorgon officiell invigning med drottning Margrethe. Enligt den personliga assistenten är Köpenhamns-schemat fastlagt på minuten men hemma i New York är tempot ännu värre, förklarar Libeskind. 15 projekt pågår parallellt och vilken dag som helst ska han, Nina och Rachel flytta till ett loft de köpt på Hudson Street strax norr om Ground Zero. En annan arkitekt, nyklassisten Alexander Gorlin, ritat inredningen – »Jag har inte haft tid – och fram till allt är klart bor familjen kvar på Bristol Plaza, ett lägenhetshotell på 65te gatan. »Vi har bott där sedan vi flyttade hem från Berlin för ett år sedan. Det låter lyxigt men för någon som Nina som älskar att laga mat är det ingen idealisk lösning.»

Nu är han satans så nyfiken. Han har inte varit i båthuset på närmare ett år, då skulle byggjobbarna in och härja. En byggfas vore skäl nog för många arkitekter att intensifiera sina besök men Libeskind gör tvärtom, att komma glidande lagom till invigningen passar honom fint.

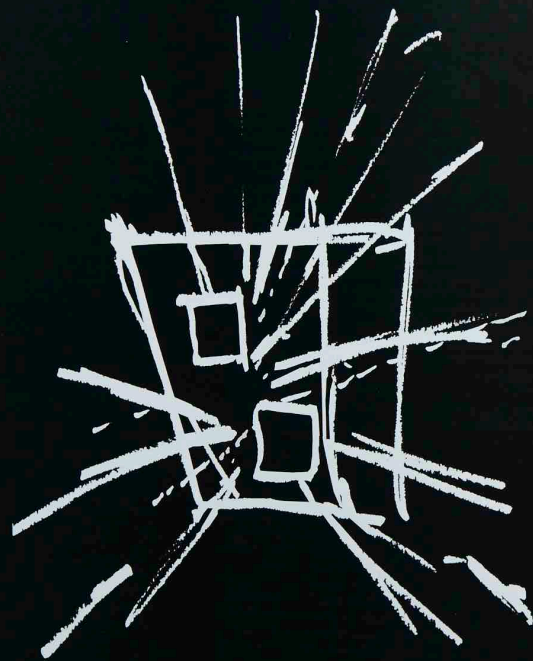
»Den enda kritik jag kan rikta mot Libeskind», säger utställningsarkitekten Arne Kvorning, »är att han inte är särskilt intresserad av detaljer utan mest fokuserar på de stora dragen.»

Susanne Milhe ser detta snarare som något positivt: »Genom att inte sträva sig blind på en massa småsaker behåller han ett friskt förhållande till projektet.»

»Vårt sätt att arbeta på Rector Street påminner mycket om en kritiksituation», fortsätter hon. »Vi visar Daniel vad vi producerat och han säger vad han tycker. Eftersom han inte har någon dator, inte ens ett eget skrivbord, så kommunicerar vi via enika modeller i foampapp. Det blir väldigt, väldigt många modeller, bara för det här projektet har vi byggt närmare 30 stycken. Vi började med en i skala 1:50 och slutade med en i 1:1 som visade väggbeklädnaden, hur stora spänplattorna skulle vara, hur mycket av den grå spänplattan bakom som skulle skymta, hur björkfaneret tedde sig mot ekplankorna i golvet... Modellerna översätter vi från ett 3D-program som heter Form-set.»

② SEPTEMBER 11 MATRIX

HEROES LINES
TO GROUND ZERO

SL

Libeskind är sedan februari 2003 ansvarig arkitekt på Ground Zero, New York. Det mest centrala i hans tävlingsförslag var Freedom Tower (nedan, vänster), världens högsta skyskrapa – 541 meter – vars spira knyter an till Frihetsgudinnans höjda arm. Tornet, som till stor del bestod av hängande trädgårdar, har därefter ritats om av amerikanska Skidmore, Owings & Merrill med Libeskind som konsult. Resultatet av

samarbetet (höger) är den byggnad som ska stå klar 2008/2009 med byggstart 11 september i år. *Nederst:* Byggnader på Ground Zero avsedda för kulturverksamhet. *Motstående sida:* Det enda av World Trade Centers Twin Towers som återstår idag är den grund skyskrapornas stöd på. I Libeskind's tävlingsförslag, kallat *Memory Foundations*, var dessa bevarade. Runt dem föreslås en park att anläggas.

Daniel Libeskind's portfolio (medsols från nedan vänster):
 Studio Weil, ateljé och utställningsyta för amerikanska
 målaren Barbara Weil, Mallorca (2003); Jüdische Museum i
 San Francisco (samarbete pågår, finansier sökes); Imperial
 War Museum, Manchester (2002); tillbyggnad till Victoria
 & Albert Museum, London (finansier saknas); Westside

Leisure and Shopping Center, Brunnen, Switzerland
 (2008); Jüdische Museum i Berlin (2001); Felix Nussbaum
 Haus, museum över den judiska konstnären som avled i
 koncentrationsläger, Osnabrück, Tyskland (1998).
Motstående sida: Micromegas (1978), ett av tio grafiska
 blad som härrör från Libeskind's akademiska arbeten.

